

obećaje vrlo vrijedne priloge u prvome redu za književne stručnjake, one kojima je građa neizostavno vrelo i uporište za istraživanja. Objavljivanje teško dostupnih tekstova, bilo rukopisnih bilo tiskanih, omogućuje istraživačima da se usredotoče na konkretna istraživanja bez "nepotrebnog" gubitka vremena na traganje za rukopisima, prvotiscima i

njihova mučna iščitavanja. Naravno, ne potcjenjujemo taj dragocjeni posao, već naprotiv, kad je jednom obavljen, treba ga publicirati kako bi sva zainteresirana znanstvena javnost mogla ubirati polodove toga truda. Stoga s nestrpljenjem i interesom očekujemo nove sveske *Hrvatske književne baštine*.

Ines Srdoč-Konestra

HRVATSKA AUTOBIOGRAFSKA PROZA U SUVREMENOJ KNJIŽEVNOSTI I KULTURI

Helena Sablić-Tomić, *INTIMNO I JAVNO.
SUVREMENA HRVATSKA
AUTOBIOGRAFSKA PROZA.*

(Naklada Ljevak, Zagreb, 2002.)

U knjizi *Intimno i javno* književne povjesničarke Helene Sablić-Tomić, inače, sveučilišne profesorice na Pedagoškom fakultetu u Osijeku, razmatraju se brojni autobiografski tekstovi iz suvremene hrvatske književnosti. Podsjetimo tek, da se interes za autobiografiju i autobiografsko u hrvatskoj znanosti o književnosti javlja devedesetih godina 20. stoljeća. Tada se, naime, problemu autobiografskog pisma pristupa s dva različita aspekta. Tako autobiografiju s teorijskog aspekta motre M. Velčić (*Otisak priče. Intertekstualno proučavanje autobiografije*, Zagreb, 1991.) i A. Zlatar (disertacija pod nazivom *Modeli latinske autobiografije u 12. i 13. stoljeću: ispovijest i životopis*, Zagreb, 1993.; zatim

u studiji *Autobiografija u Hrvatskoj. Nacrtna povijest žanra i tipologija narativnih oblika*, Zagreb, 1998.; i u knjizi *Ispovijest i životopis. Srednjovjekovna autobiografija*, Zagreb, 2000.). Valja nam upozoriti i na široko zamišljen pothvat književnog povjesničara V. Brešića. On, naime, istražuje autobiografije hrvatskih pisaca u 19. i 20. stoljeću te objavljuje sažetu varijantu *Autobiographies by Croatian Writers* (na engleskom jeziku, u izdanju časopisa "Most", kao dio projekta predstavljanja hrvatske književne baštine na kongresu PEN-a 1992. godine.). Taj je svoj izbor autor utemeljio na kriteriju žanra autobiografije kao kraćeg retrospektivnog proznog teksta koji tematizira vlastiti život

te na kriteriju književnoga ugleda autora autobiografije. Također, namjera mu je bila predstaviti i autobiografije 19. i 20. stoljeća čiji su autori uglednici različitih strukovnih profesija (političari, liječnici...). Opširnija je verzija tog nastojanja svjetlo dana ugledala u knjizi *Autobiografije hrvatskih pisaca*, Zagreb, 1996.

Tako je interes za autobiografiju i autobiografsku prozu - kako na planu njezina teorijskog osmišljavanja, tako i na književnopovijesnoj razini - urodio, kao što vidimo, brojnim sustavnim i manje sustavnim znanstvenim osvrtima na tu vrstu narativnog diskursa. Da bi se stvorio cjelovit uvid u dati predmet, nedostajala je tek jedna karika: književnoznanstveno razmatranje hrvatske autobiografske proze u suvremenoj književnosti i kulturi. I upravo će Helena Sablić Tomić, autorica brojnih studija, ogleada, eseja i književnih kritika, u knjizi *Intimno i javno*, koja je, napomenimo, prerada doktorske disertacije obranjene pod nazivom *Modeli suvremene hrvatske autobiografske proze* u Zagrebu 2001. godine, oblikovati jedinstveni mogući pristup književnoteorijskom definiranju i književnoznanstvenom usustavljanju modela suvremene hrvatske autobiografske proze. Metodološko-teorijske pretpostavke za svoj pokušaj usustavljanja korpusa od stotinjak i više djela novije hrvatske književnosti autorica razvija na tragu istraživanja tog žanra Philippea Lejeunea. Njegovo dugogodišnje bavljenje autobiografijom

rezultiralo je brojnim radovima, pa u tekstu *Autobiografski sporazum*¹ nudi definiciju autobiografije koju u svojoj studiji prihvaća i Helena Sablić-Tomić. Autobiografija se tako motri kao retrospektivni prozni tekst u kome neka stvarna osoba pripovijeda vlastito življenje, naglašavajući svoj osobni život, a osobito povijest razvoja vlastite ličnosti. U toj je definiciji autobiografije pozornost usmjerena prema elementima koji pripadaju četirima različitim kategorijama. Prva je od njih oblik upotrebe jezika (pripovijedanje u prozi), druga je tema (osobni život, povijest razvoja ličnosti), treća je situacija autora (identičnost autora: njegovo se ime odnosi na neku stvarnu osobu i pripovjedača) i četvrta je pozicija pripovjedača (pa razlikujemo dvije narativne situacije: identičnost pripovjedača i glavnog lika ili retrospektivna perspektiva pripovjednog teksta). Isto tako, poznati francuski teoretičar književnosti predlaže u raspravi *Autobiografija i povijest književnosti* i metodologiju istraživanja autobiografskog žanra u određenome književnopovijesnom razdoblju, koju Helena Sablić Tomić drži operativnom. On tvrdi da prije svega treba poći od recepcije književnih tekstova, odnosno kritičkog diskursa o djelu kakav se razvija u novinama i časopisima, a koji ih ovjerava. Utemeljivši na tim postavkama svoje polazište, autorica nudi opis stanja na polju autobiografije u hrvatskoj književnosti. Pri tome je autobiografski

model legitimirala žanrovskom paradigmom. Utvrdila je da se - budući da se u korpusu suvremene hrvatske autobiografske proze uočava veći broj modela - otvara i mogućnost oblikovanja specifične žanrovske tipologije. Kriterij za izdvajanje raznih tipova unutar modela jesu dominantne narativne strategije zastupljene u njima.

Korpus djela hrvatske književnosti koja ulaze u obzor autoričina razmatranja autobiografske proze, omeđen je godinama 1968. i 1999. pri čemu je godina 1990. uzeta kao ona kojom se intenzivnije projicira kontekstualno *zgušnjavanje* udaljenosti između *kolektivnoga* i *individualnoga* pamćenja. Kritičarka argumentira zašto kreće baš od 1968. godine: "Objelodanjivanjem knjige Slobodana Novaka *Mirisi, zlato i tamjan* (1968.) fenomen *kolektivnoga pamćenja* personalizira se preko samoispovijesti pojedinaca koja biva usmjerena dešifriranju egzistencijalne potrage za razumjevanjem povijesnog i ideološkog iskustva. Individualno pamćenje sve je više u funkciji naglašavanja važnosti emocionalnog, iskustvenog i tjelesnog aspekta koji se u tekstu materijaliziraju." (str. 8/9) Jasno je da je ta potraga za uobličavanjem individualiteta koja se tekstualno materijalizira uvjetovana i različitim kulturološkim i društvenopolitičkim lomovima. U tom se vremenskom periodu uočavaju izvanknjiževne oznake raznolikih kriza i sociopolitičkih promjena (npr. Praško proljeće, 1968. i Hrvatsko proljeće 1971. godine), koje potiču različite procese samo-propitivanja. Unutar tog navedenog

segmenta vremena u kontekstu hrvatske književnosti dolazi do *zgušnjavanja* personalnosti, diskurzivnog oblikovanja te personalnosti kao i do razumijevanja individualizacije kao procesa koji je nužno posljedica socijalnog okruženja i samosvijesti u njemu. Za Helenu Sablić Tomić godina 1990. zauzima posebno mjesto jer tada dolazi do kontekstualnog *zgušnjavanja* udaljenosti između *kolektivnoga* i *individualnoga* pamćenja, kao što je već rečeno, što je ponovno potaknuto snagom izvanknjiževnih događaja (Domovinski rat od 1991. do 1994. godine, priznanje suverenosti Hrvatske, demokratske promjene u društvu). Tako dolazi do stanja u kojem "zgnusnuta zbilja devedesetih opterećena postmodernim mišljenjem, narcisoidnom pozicijom autora, ali i čitatelja, razvija *horizont* očekivanja u kojemu se čini kako jedino autobiografski diskurs može udovoljiti i afirmirati kulturu individualizma." (str. 13) Dakle, suvremeni autobiografi pišu iz osobne potrebe naglašavajući kako subjekt u tekstu, a i izvan njega, sve više preuzima odgovornost konstruiranja društvene stvarnosti. *Projekt autobiografske kulture*, utemeljen na prepoznavanju senzibiliteta kulturne zbilje i duha vremena koji oblikuje specifičnu koncepciju kulturnog mišljenja, provociran je postmodernim stanjem, demokratizacijom pisma, ratnom zbiljom i vjerom u buduće civilno društvo koje će omogućiti personalizirano usuprot kolektivnom i totalitarnom mišljenju.

Autorica nudi temeljnu podjelu autobiografskih tekstova iz korpusa suvremene hrvatske proze u razdoblju od

1968. do 1999. godine. Prva je grupa autobiografske proze označena kao *pripovjedna skupina*, a drugu grupu čini *esejističko-refleksivna skupina*.

U okviru je *pripovjedne skupine* za detektiranu autobiografsku prozu tipična nejedinstvenost formalnih i sadržajnih obilježja, što onemogućuje cjelovito definiranje pojedinih njezinih tipova. Zato je njihovo terminološko imenovanje koje nudi Helena Sablić Tomić posljedica razine na kojoj je i uspostavila distinkciju. Tako je tipologiju suvremene autobiografske proze moguće uspostaviti s obzirom na sljedeće kriterije koji su ujedno i dominantni narativni postupci: (1) sudjelovanje pripovjedača u radnji, (2) odnos autobiografskog subjekta prema kategoriji vremena i (3) tipovi diskursa.

S obzirom na stupanj *sudjelovanja pripovjedača u radnji* autorica određuje sljedeće tipove autobiografske proze: autobiografija u užem smislu², zatim pseudoautobiografija, moguća autobiografija (s obzirom na supstanciju sadržaja ili s obzirom na formu diskursa) i biografija. Prema drugom kriteriju, odnosu *autobiografskog subjekta prema kategoriji vremena* razgraničavaju se dva tipa autobiografske proze: asocijativna i kronološki omeđena autobiografija. Pri tome ističe da kronološki omeđena autobiografija može biti privatno omeđena autobiografija, npr. bolest ili društveno omeđena autobiografija, npr. rat.

Tipovi diskursa, pak, upućuje nas autorica, uvjetuju sljedeće tipove autobiografske proze: polidiskurzivna,

literarizirana i parodirana autobiografija te putopis.

U *esejističko-refleksivnu skupinu* ubraja sljedeće žanrove: esej, kolumna i novinski članci.

U prvom, teorijskom je dijelu rasprave djelomičnim književno-teorijskim analizama kritičarka uputila na one narativne dominante koje ovjeravaju određeni generički tip i ukazuju na njegovo mjesto u kontekstu post-modernog zahtjeva za personalizacijom mišljenja. Pri tome se nije iscrpljivala u žanrovski jasnom definiranju svakog modela. Polazeći od teze da je generički model terminološki istoznačan književnom žanru, koji ga, naglasimo, ovjerava, razlikuje nekoliko modela suvremene autobiografske proze: dnevnik, memoare i pisma.

Svako se od narednih poglavlja knjige *Intimno i javno* posvećeno dnevnicima, memoarima i pismima - koji se, dakle, razlikuju od uobičajenog modela autobiografskih tekstova što kronologijski pripovijedaju događaje iz jednog osobnog života - otvara raspravom o teorijskim pretpostavkama za definiciju navedenog modela suvremene hrvatske autobiografske proze.

Dnevnik definira kao "narativni tekst obilježen težnjom za zapisivanjem situacija koje su se dogodile njegovu autoru u jednom određenom vremenu. Autor u dnevniku nastoji minimalizirati vremensku distancu između dogođenoga i zapisanoga (A. Zlatar). Jürgensen ga motri kao 'reprezentativno-subjektivnu

² Naime, Helena Sablić-Tomić prihvaća Genetteovo poimanje po kojem između autobiografije u užem smislu i autobiografske proze postoji bitna razlika. Usp. G. Genette, *Fiction et diction*, 1991.

povjesnicu' u kojoj čitatelj susreće 'individualnu historijsku egzistenciju'". (str. 22) Središnja je tema dnevničkog subjekta osim navedenih prostora interesa, tvrdi autorica, i pokušaj identificiranja sebe unutar vlastite egzistencije kao i tumačenje vremena i nekih osobnih povijesti. U dnevničkom se prostoru rastvara dnevničko Ja, ono posjeduje potpunu slobodu svoga samooblikovanja. Razmatranje o dnevniku kao modelu suvremene hrvatske autobiografske proze, zaključuje se uspostavom podjele na privatni, socijalni, filozofski, povijesni i literarizirani dnevnik. Zanimljiv joj je literarizirani dnevnik i unutar njega uočava razlike između pseudodnevnik, romansiraniog dnevnika, eksperimentalnog dnevnika i polidiskurzivnog dnevnika. U fokusu su njezina razmatranja brojni dnevnički tekstovi Z. Goloba, Z. Dirinbach, Miljenka Smoje...

Za memoare je specifično da je njihov subjekt obično neka javna osoba koja je sudjelovala u opisanim zbivanjima nastojeći zadržati poziciju objektivnog promatrača s namjerom prenošenja događaja i opisa ljudi u društvenopolitičkom i kulturnom trenutku. Temeljni kriterij za pisanje memoara autorica iščitava u težnji za udovoljavanjem recepcijskom horizontu očekivanja svakodnevnog čitatelja. Takav čitatelj u memoarima želi čitati retrospektivu ili kronologiju života onoga koji ju ispisuje tekstualno uobličenu u društveno prihvatljiv *model o vlastitom životu*. Dakle, naglasak je na tematiziranju javnog, a o odnosu prema

privatnom progovara se preko semantički jakih mjesta, pri čemu je intimna kategorija gotovo izjednačena s privatnom. Zato su memoari označeni centrifugalnom silom koja autora rasipa u društvenopolitičkim prostorima i kulturnim identifikacijama. U tipologiji memoara - koji, dakle, predstavljaju rubni žanr književne i historiografske proze pa često miješaju povijesni, publicistički i autobiografski ton pripovijedanja - ističe personalne, socijalne i povijesne memoare.

Četvrti model suvremene hrvatske autobiografske proze jesu pisma koja se u hrvatskoj književnosti pojavljuju devedesetih godina. Ona su, kao epistolarni prostor intimnoga pisanja o samom sebi, označena jakim stupnjem individualizacije subjekta diskursa, uz nerijetko nagomilavanje i kontekstualnih tema. Komunikacijska situacija u pismima u kojoj se subjekt uvijek obraća drugoj osobi, tipična je u ovom modelu autobiografske proze. Autorica razlikuje privatna pisma, koja redovito nastaju u obiteljskoj ili prijateljskoj komunikaciji, i otvorena ili javna pisma i apele. Otvorena su pisma, u kojima se komunikacija između pošiljatelja i primatelja odvija pred očima javnosti, obilježila medijski prostor devedestih (npr. epistolarni tekstovi Veselka Tenžere i Pavla Pavličića; zatim zbornik apela, iskaza i pjesama *Hrvatsko ratno pismo* koji je uredila D. Oraić-Tolić).

Dakle, knjiga Helene Sablić Tomić *Intimno i javno. Suvremena hrvatska autobiografska proza* tematizira susret privatnoga i javnoga, susret suprotnosti koji je karakterističan je za sve

autobiografske tekstove. Taj je spoj različitosti proizašao iz težnje tih djela da se intimna priča ispriповijeda na način da bude predstavljena javnosti. Baveći se suvremenom hrvatskom autobiografskom prozom, tim dosada neistraženim područjem, autorica započinje svoje istraživanje na korpusu recentne hrvatske autobiografske proze s razdobljem kraja šezdesetih i početka sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća i zaključuje ga djelima koje potpisuju naši suvremenici: M. Jergović, J. Matanović, G. Tribuson i D. Miloš, npr. U svojoj se analizi detektiranog korpusa, posebno zaustavlja na ostvarenjima iz devedesetih godina, u kojima se istodobno susreću osobne priče i zajednička povijest na tlu ratne autobiografske proze (počev od tekstova iz "vukovarskog ciklusa" Siniše Glavaševića, Mile Dedakovića i Alenke Mirković, pa do ratnih romana iz druge polovice devedesetih godina). Krajem osamdesetih godina, navodi kritičarka, javljaju se tri literarno naj snažnije i u javnosti najprisutnije spisateljice: Dubravka Ugrešić, Irena Vrkljan i Slavenka Drakulić koje nude različite poetike ženskog pisma u rasponu od ironičnoparodijske paradigme do biografskointimističke proze. Na temelju je cjelovita uvida u suvremenu hrvatsku autobiografsku produkciju utvrdila da

svojim literarnim dometima najviša mjesta zauzimaju djela G. Tribusona, V. Stahuljak, P. Pavličića, M. Jergovića, I. Vrkljan, J. Matanović, S. Drakulić, E. Rubil, I. Lovrenovića, S. Novaka, D. Miloša i M. Peića.

U istraživanju autobiografskih tekstova na vrlo opsežnom korpusu djela suvremene hrvatske književnosti (čak sto i šest bibliografskih jedinica) Helena je Sablić Tomić ustvrdila da suvremena hrvatska autobiografska proza razlikuje i koristi sve oblike autobiografskog diskursa: i autobiografije u užem smislu, i dnevničke, i pisma, i memoare, i zabilješke, i eseje. U toj različitosti i brojnosti autobiografskih tekstova autorica iščitava "otvorenost" suvremene hrvatske književnosti: spremna je ona kontinuirano urušavati tradicionalno postavljene granice između književnih i ne-književnih (povijesnih, historio-grafskih) tekstova. Specifičnost je njezina pristupa autobiografskim tekstovima u tome što njihova analiza nadrađa isključivo književnoteorijske okvire. Autobiografski su tekstovi motreni kao plodno tlo na kojem se ogleda suvremeni senzibilitet društva, na kojem se susreću i stapaju suprotnosti osobnog i javnog, privatnog i povijesnog. Na taj način, knjiga *Intimno i javno* kompetentno govori o cjelini suvremene kulturne i književne zbilje.

Sanja Tadić-Šokac